

RIDEG ISTVÁN

Az Isten proletárja avagy a magányos lázadó

Sárándi József: Birtokviszony, Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 2006.

A költői magatartás soha nem lehet céltalan. „A pók nem engedi semmibe futni fonalát” – mondja Sárándi József.

Újabban szeret gazdag anyagból válogatni. Ezt tette a *Trubadúrdalban* (2000; Válogatott szerelmes versek, 1968-2000), a *Rendszerdöntögetőben* (2005; Kortörténeti adalékok, emlékirat), s ezt teszi most is a *Birtokviszonyban* (2006). Négy évtizednyi tér és idő van mindegyikben. Bőséges témák és formák mindenütt.

A *Rendszerdöntögető* szellemi önéletrajz és -utaztatás volt a próza és a vers tükrében. Nagy kérdése volt: milyen vagyok én a korban, és milyen a kor bennem. Laza volt a szerkezet, de mégis valami összetartó habitus fogta egybe az írásokat. Ilyen a plebejus költő a 20. század végén! Nem tartozik sehova.

Sárándi József botrányhős lesz, amikor 1985-ben kizárják a tatabányai *Új Forrás* szerkesztőségéből: Nagy Gáspár *Öröknyár, elmúltam kilencéves* című versének közléséért. (Az a híres vers Nagy Imre rehabilitálását, emlékének ápolását, a holtak kijáró „antigonéi” temetést rejtjelesen követelte: „a holtakat el kell temetNI”.) Onnan, „ahol tizenkét esztendei munkával sikerült egy sehol nem jegyzett vidéki periodikából kéthavonta megjelenő, országosan ismert folyóiratot szerveznem” – írja az írószövetségnek. Lehet, hogy csak kapóra jött a Nagy Gáspár-vers egy szellemi tábor szétveréséhez?

De botrányhős lesz 1994-ben, a tokaji író táborban is, ahol hozzászólásával, műhelyvallomásával elutasítja a posztmodern-követőket. Több millió embert érez maga mögött, pedig nem próféta, még csak nem is politikus. Csak egy „egyedi példány”, aki „remete-harcmodorban küzd”.

Rendszerdöntögető-beli „fő műve” lassan ért be. Jó fél esztendeig írta az *Isten proletárja* (2005) című szintézisriportját, amelyben Körmendi Lajos húsz kérdésére ad választ. Változatos formákban (esszé, leírás, emlékezés, vers, anekdota, társadalompolitikai fejtegetések stb.) sorakoznak a dacos, elégedetlen, folyton sértett ember önvészélyesen igazmondó, magabiztos, nyers, sőt durván kegyetlen ítéletei. A mélyponton megfogalmazza dezillúzióját, tehetetlenségérzetét, teljes politikai bizalmatlanságát, a közállapotok állandó romlását is.

A 9. kérdésre – Mit jelent számodra az erkölcs, a tartás, a jobbító indulat, igazmondás? – adott válaszaiban jutunk el az egész Sárándi-életmű titkainak kulcsához.

Kijelenti: „Nem vagyok moralista. Rosszat a jóval csak a mesékben lehet legyőzni. Nietzsche szerint »az erkölcs a gyengék erénye«.” Távol áll tőle a hatalom prókatori gondolkozása is, mely szerint a morál a törvény megtartása: „korosztályunkat is engedelmes alattvalóvá próbálták idomítani” – írja.

Nem hódolni kell, de beleszagolni a történelembe! És ehhez „szükséges a fufang”. „Bizonyos információmennyiség birtokában elkerülhetők vagy elodázhatók az egyéni és társadalmi csapdák.”

Nem kell szolgálai módon megfelelni a mindenkori elvárásoknak, hanem élni kell az életet. Az alapvető értékeinkért, érdekeinkért való folytonos harc, az ellentétekben, a drámában való érzékelés és gondolkozás Sárándi József egyik életeleme, fő magatartásformája lesz: „a kivárni tudás fegyelme kell ellenfeleink meglepetésszerű hirtelen lebénításához”.

Sárándi költői igazságszótó szerepet vállal: „ahol nincs igazságszolgáltatás, ott helye van az önbíráskodásnak”. Ehhez „örökös készenlét” szükséges: „Az ellazulás, a figyelemkihagyás több, mint hiba: bűn”. Már a pályája elején, második kötetében, a *Tűzoltók napjában* (1976) leírta a jelszót: „Tétel: a macska lazíthat, az egér nem”.

A felnagyított költői ego nyilván egyik legnagyobb tartalmi-eszmei feladatának az önbecsülés és a személyiség védelmét tekinti: „Korunk emberének a személyiségét fenyegeti végveszély”. A költői forma energiáinak legfőbb iránya, célja pedig az igazmondás. Ars poeticaként emeli ki a riportban: „Mit jelent számomra az igazmondás? Emberi, költői hitvallást. Az önmagam iránt is kíméletlen igazmondást tartom az emberrel, művésszel szembeni legkorszerűbb jellembeli és esztétikai követelménynek”. Ibseni elképzelés. Vajon mire ment vele?

Sárándi 1972 óta Leányváron él. Kivonulása, „neoszecessziója” a lírai én, a „magányos vándor” személyiségjegyeiből is fakad: „örzöm zsványtanyámat a hozzátartozó felségterületekkel együtt”. Emberi, természetes és életközeli látásmódja, „neoszecessziója” antiglobalista és antikozmopolita: semmiképpen sem emeli erkölcsi magaslatra a kincstárvá vált kommerszet, a road show-t, hanem éppen ellenükre küzd ki, „tanul ki” sajátos, egyéni zsványnyelvet. A riportban maga mondja *A barbárság kora* (1980) című kötetének költői nyelvéről: „kikísérleteztem a magam reflexív és önreflexív szemléletéhez egy olyan gondolathordozó, ha tetszik, brutális költői nyelvet, melyen minden tabunak számító jelenséget, témát új fogalmi metaforáimmal megírhatom”.

„Kard ki, kard”. A leányvári „szigetlakó” szabadszájúsága a megvetés vágáns erejével lesz képes harcra kelni. Ennek a költői nyelvnek majd a groteszk lesz – nem véletlenül – a legfontosabb esztétikai minősége, mert a groteszk egyszerre képes az ellentéteket kifejezni: hiszen egyszerre kelt nevetséges és ijesztő hatást.

Az ördög szépsége (1996) szerelmes ciklus önkiélése, tobzódó erotikája, szemtelket vadító túlhajtása, szokatlansága (már-már „neoszecessziós” egzotikum), a testiség, a feltűnéskeltés művészi kifejezésében Adyt felülmúló stílusa is a *Trubadúrdal* című kötetben – egyfajta groteszk tiltakozás a nyers (akár zsarnoki) személyiség védelmében és „egy jövő nagy élet-reneszánszának” hiányában. A költői én szinte gyilkos öntetszalgéssal, szégyentelenül provokál.

Az írás iszonya (2002) című kötetben pedig három groteszk politikai vers, a *Demodiktatúra* (2002), a *Ráktérkép* (2000) és a *Közjáték a Kárpát-medencében* (1993) beszél „kihangosított bazaltkemény / Hazugságok”-ról, „tetszeglő rezsimek”-ről, s „szabadságból, egyenlőségből / és testvériségből a Kárpát-medencében bukásra” álló helyzetről. S miközben kimondja az igazságot, ugyanakkor a *Ráktérképben* megvallja önmagáról az „öklök tömegé”-vel vizionáló költő, hogy „Én magányos lázadó vagyok”.

Mit tehet egy radikális költő ott, ahol „nincs igazságszolgáltatás”?

Először is a személyiség védelmét kiterjeszti az elégedetlen tömegekre. Aztán „igazmondása” mindenütt felrakja a kérdőjeleket! Miközben – a közelmúlt eseményei is igazolják – a hagyományos viselkedési (erkölcsi) normák áthágása természetes lehet a politikai életben. Az adott szó, a „társadalmi megegyezés” már nem kötelez a választások kampánya után, 2006-ban sem.

Nem kétséges, Sárándi bizony kortüneteket rögzít akkor, amikor a *Búcsúcédulák* (2005) című versében plebejus szkepticizmusával tömegek életérzését fejezi ki.

Búcsúcédulák

Vajúdnak
s egeret szülnek
a hegyek
Pofozkodnak békeszerző
háborús bűnöseink

Szeretnék tőlünk kicsikarni
öröknek hitt hatalmuk
búcsúcéduláit

Leányvár, 2005. XI. 7.

A 20. század derekán, a hatvanas években Sárándi József Váci Mihály felfedezettjeként nagy elszánással érkezett az irodalmi életbe. Kapja is Vácitól a jobbnáljobb tanácsokat. „Nyersen kell élni, a legmélyebbre tipródni, – dallal, könnyes dühökkel edződni, robotolni – abból lesz valami, ember, szenvedést érző-értő lélek” – írja a tanítványnak levelében barátkozásuk idején, 1965-ben Váci Mihály. A tanács megfogon. Így aztán már Sárándi első kötete, az 1973-ban kiadott *Vándor az aszályban* kedvező fogadtatásra, nagy visszhangra talált. És 1976-ban jelenik meg a második, a *Tűzoltók napja*, „az egyik legkedvesebb munkám”. Ezért már 1977-ben(!) József Attila-díjat kap, mert elmondja benne hányatott élete során kiküzdött, súlyos igazát.

A minta még hosszú ideig Váci Mihály előtte: „sorsomra döbrentő, megrendítő találkozásomat a kortárs magyar költészettel Váci Mihály verseinek köszönhetem. Ostorozott és ölelt.” Máig tiszteli benne a jóért, a társadalmi igazért mindig küzdeni kész harcos emlékét. Váci Mihály lélek-égetése még 2000-ben is friss Sárándi költői univerzumában: „túlhajszoltan, reményeimben elvéznultan kaptam meg 1966 elején Váci levelét: (...) maga a falusi, a parasztgyerek – az ács merészel ilyet; írni!”

Nézzünk csak bele a *Tűzoltók napja* című kötetbe! Látni fogjuk, hogy az olykor hátborzongató igazmondásra való hajlam, a költői öntudat által nagyra növelt ego miként fejlődik, erősödik már itt is!

A *Tűzön végzik* című dal társadalmi síkjában látomásos hevület érik:

„Tűzön végzik az acsargó,
véremre-szomjas dögök.”

Felvállalja sorsosait a *Mennyei olajfa* című versben:

„Volt kapások ebédcsillaga
Versemben is metafora.”

Megszólal az önvád is:

„Másik életedre nézz! a konok-
szorgalmú proletárra és
szégyelld magad.” (*Napló*)

Vagy: „magányra cseréled

Konok proletár hited”. (*A láncok természete*)

Szószólóként felháborodó a „megélhetésiekre”:

„Kinek nálamnál jobban ment sora
Osztályom terhét hagyta rám
Mit érdekelte őt a nép s haza.” (*Az öklök szobrai*)

Ezek után következik a *Birtokviszonyba* is beemelt vers, a *Frontátvonulás* (1974), amelyben önmagáról egy József Attilá-san kiábrándult, negatív személyiségképet fest fel, kísérletet téve az önmeghatározásra:

„S ki vagyok én
ki csalt
mert rendre csalattatott.”

Disszonáns hangok is keverednek már a sorsvállalásba, mert az önbecsülés egyre veszélyeztetettebb lesz. A kor szorongást kelt a népfiben:

„Féltemben félek egymagam
Büvölnek bika-hatalmak
Ó hazám révült Európa
Te kicsorbult tompa kardvas”.

Még ma, harminckét év után is korszerű ez a vers.

Akkoriban nem egymás mellett, hanem egymás ellenére van a hatalom és a plebejus „szegénylegény” költő (s ma is):

„Üldözőim hazája e föld
Szabadságuk a cellám rácsa”. (*Negatív*)

Láthatjuk, Sárándi József habitusa, fő tájékozódási irányai már a *Tűzoltók napjában* kialakultak. Talán nem felesleges azonban megjegyeznünk, hogy a kötet *Ima* (1976) című legszebb szerelmes verse – bár a férfi szerelmi, szexuális kapcsolatát, nő iránti hódolatát a legintimebb részletességgel fejti ki – még nagyon távol áll *Az ördög szépsége* ciklus erős-barbár-pornográf erotikájától!

Végül érdemes felfigyelnünk arra, hogy milyen pontosan rajzolja meg önmaga felnőtté vált lelke állapotát, amikor kétfelé, a múltra és a jövőre tekint: „olykor úgy hihattük: istené vagyunk csizmástól”, illetve: „a történelem nemcsak hozzánk képest váltott tüneményes gyorsasággal más minőségbe – jócskán lelépte önmaga utolsó tízezer éves »csoszogó« tempóját is.”

2005-ben a „szigetlakónak” a csaknem négy évtizedes költői pályájára visszatekintve tapasztalnia kellett, hogy „jobbító” indulata majdnem mindig csak gyanakvást, megvetést, kirekesztést hozott rá: „szerencsés esetben is naivnak, ostobának néznek, s kérdezik: ki ez a hülye, aki akar még valamit a lejátszott játszmák játszmájában?”

Nem célunk vizsgálni azt a körivet, amiben a társadalmi, politikai, gazdasági, művészeti stb. változások során a szellemi erjedés ehhez a megállapításhoz eljutott,

csupán a Váci-követő és Ladányi-rokonnak mondott költő néhány ide vezető művét szeretnénk a következő kötetéből, *A barbárság korából* felmutatni.

Már a kötetcímadó versben az írja:

„Nekem a szép is gyanús
mert itt minden mást mutat a lényegénél.”

Az *Azonosságzavar* című nagyversben pedig némelyeknek egyenesen fülsértő az általa elkövetett „jobbító” támadás, amikor nyersen odacsördíti a vádat a túlsó oldalra: a Kádár-rendszer nem legitim, mert Magyarország a szovjet birodalom egyik tartománya.

„Túl a hazának álcázott tartományon (...)
Egy patyomkin-ország kozmopolita népének
röghöz kötött fiaként mondom:

NEM LÉTEZÜNK!”

Ezek után nem véletlen, ha a szélre sodródott ember személyiségépítése korlátait is felrója, Adyra emlékezve:

„Élni s hódítani vágytál Utódod
túlélni szeretném a felszínen-maradtakat
lemondva mindenről mi úgyseem enyém”. (Ady, 1977)

Érzi, sőt tudja, hazájában a „magyar röghöz” felemássága az egyik legnagyobb pányva:

„csak ami itt van:
az alig-ország s a majdnem-élet
hol a bátrak is rettegve élnek”. (Utószezon)

És most vegyük kézbe a költő legutolsó, még majdnem nyomdászágú kötetét, nyissuk ki a *Birtokviszonyt!*

Legelső verse a *Fegyvered a toll*. Még 1979-ben keletkezett.

Jelen korunk túlzottan is determinált, és túlzottan is tehetetlen. Sárándi érzi már ezt 1979-ben. Reakciója a megvető gesztus:

„Kinek, s minek akarsz megfelelni?
Bábu holtan is lehetsz a férgek játszmájában.”

Figyeljük csak, micsoda szillepszisz! A *férgek* szó jelentését szó szerint és átvitt értelemben is alkalmazza. (Talán Kassáktól tanulta el az ács?)

Reakciója a mégis-önbecsülés:

„Fegyvered: a *Toll*, s amennyit gondolni mersz,
akkora birodalmad.”

Említettük, Sárándi 1985-ben vált meg az *Új Forrástól*. A Szovjetunióban abban az évben lesz Gorbacsov a főtitkár. Mégis a szkepszis, a fátumszerű elrendelődés hatja át a költő közérzetét *A példátlanokhoz* (1985) című versben. Ő akkoriban elégedetlenkedik, amikor Gorbacsov meghirdeti reformkísérleteit: 1986-ban a glásznosztyot, azaz a nagyobb nyíltságot, a nyilvános társadalmi ellenőrzést a hatalom működése felett, és röviddel rá, 1987-ben a peresztrojkat, a gazdasági irányítás és szemlélet átalakítását, amiben a magyarok már „elől jártak”.

„Besúgó lehetsz
esetleg hentes
az utód húsdarálójánál

Ha szerencsés vagy
világgá mehatsz
merengve a részvétlen időn
mely szorongásos életed volt
egy ésszerűnek tetsző
lepusztult álmgyárban”

Körmendi Lajos is ekkoriban, 1984-ben írja meg a korszak egyik legértékesebb versét, a *Körúti békét*. Körmendi versében állóképpé merevedik a lehetőség, s a köztes állapotban a lélekállapotból léthelyzet lesz, azaz Magyarország kórképe: „Mennék. Nem tilos. De nem szabad.”

E könyv legelső ciklusa az 1968 és 1972 között összegyűlt *Újságversek 1-6*. Ez sajátos híreket közöl a múlttól-máról.

Az *Örökség* az áligazságok, a kiüresedés, a képmutatás iróniája. Ma is a szlogenek, az ámítások korát éljük:

„mozgalmi ünnepekre
megtelnek jelszavakkal
az üzemek falai (...)
hogy megőrizhessük
az illegalitás
haladó hagyományait” .

A *Song a sörözönről* abszurd, képtelen látomás a nagyot akarásról. Ugye ismerős ennek mai leágazása: „Nagy a jólét! Dübörög az ország!” Mennyire jellemző a nyitány:

„Rügyek ürügyén tört ki a tavasz,
s Bodobácsék mit csináltak –”

S a vízözönszerű sörivászat után a zárlat egészen meghökkentő:

„Marsnak szegzett rakéta-bárkán
exportálták a hon szerelmét.”

A *Song európa elrablásáról* című versben már a cím jelzi a változást, az értékvesztést, mert köznevesíti Európát. Egyszerre József Attilá-s és adys a vers. Itt a kádári gulyásszocializmus okozta személyiség-feladás a támadás célpontja:

„Viszi a szél a bőség indulóját
messzi földekre, hol reményben is
szűkölködnek mai rabszolgák.

Ima morajlik, átok fogan,
készülődnek a koldus népek,
s indulnak gömböc-éhhel
kóstolni az ingyen-rétest.”

A *Leltár* értelemszerűen a „prágai tavasz” elfojtása és a magyar „új gazdasági mechanizmus” korában, 1968 táján keletkezett. A csaknem zsigerbeszédben a makro- és mikrovilág hierarchikus rétegződését fedezzük fel. Milyen a világtörténelem? – „az egymásra uszult népek / a magukra uszult népek” világa. Milyen a magyar történelem? – „a reformokkal foltozott haza / az el nem apadó fekete krónika” világa. Milyen a kisember lehetősége a mikrotörténelemben? Nem marad neki más, mint a viccekbe öntött bosszú:

„s az ökölbe szorult délutánok
a hőzöngéssel telefüstölt csapszékekben
hol összefutunk s szeszektől
fölbégázva dal helyett is
viccekkel ütünk rést
a keserűség vastagodó burkán”.

A következő *Ki kicsoda?* ciklus az önmeghatározás és az identitástudat sajátos kérdéseivel foglalkozik. Záró verséről, a *Búcsúcédulákról* már szoltunk. Nyitó verse az *Álmatlanul* (1968) ugyanúgy feleselő, visszabeszélő, szájaló, mint a párja. Nincs benne semmiféle buzgó reformhangulat:

„Álmaink fölött emelt pallósú veszély (...)
De nem szabad sírni
hőzöngeni itt
hol a gond éhes szájként
harapni magához emel
s ha nem dobsz neki valamit
holnap már duplán követel (...)
míg szabadon sújthat
ölelhet őszinte szavam
sem el nem adom
sem föl nem kötöm magam.”

E ciklus és az egész kötet egyik legkiemelkedőbb, legérdekesebb verse a címadó *Birtokviszony* (1976).

Nehéz meghatározni a műfaját. Ha úgy tetszik: csak egy versbe áttett kroki, tréfás karcolat. Ám, ha úgy tetszik: micsoda jellemkép, mert személyt jellemez. A költő kisemberré zsugorítva játssza el a szerepét: nagyzol, pózol, jó képet vág a dologhoz, miközben belső elégedetlenséget leplez. Vagy: micsoda helyzetdal a vers, hiszen egy elképzelt helyzetből, a birtoklás következtében fennálló helyzetből fakadó érzést fejezi ki. Mindenesetre egyszerre nevetséges és némi empátiával: félelmetes-fájdalmas. Tehát groteszk a kép. A *Tűzoltók napja* megjelenési évében írta, de abba a kötetbe nem került be. Viszont annyira fontos, hogy ma, 2006-ban is a vállán viszi a kötetet.

Parafrázisos a kezdés: „enyém a hatalom”, „a gazda én vagyok”. Egyszerre asszociálhatunk itt a bibliai Miatyánkra: „Tied az ország és a hatalom”, és a népi demokrácia alkotmányára: „minden hatalom a dolgozó népé”.

„enyém a hatalom
1600 négyzetméteren
a gazda én vagyok
öröklött telkemen”

Az élete fonákjára szorított kisember, a plebejus költő megalégedettsége mintha csak Berzsenyi Dániel nemesi megalégedettségének (*Osztályrészem*; 1799) vagy Kosztolányi Dezső polgári megalégedettségének (*Boldog, szomorú dal*; 1917) allúziója, nagyzóló megfelelője lenne:

„mintha repterem lenne
s pályaudvarom
szavaim potyautasok
szélben mondatvonaton

kádban élvezem a tengert
kertem van éléskamrá
tegnap cserepeztem
ma versírás a szakmám"

Berzsenyi-szerűen a boldogság netovábbja, hogy még versírással is foglalkozhat!
A kiharcolt női-férfi egyenjogúság és a pénztelenség (merthogy nincs) iróniája, továbbá a lelki értékek devalvációja mímelt, zavartalan ősnnyugalommal keveredve árad a versből. Megmosolyogni való, de meg is borzongat.

„feleségem dolgozik
védi egyenjogom
pénz minket nem boldogít
ha semmis a lelki vagyon"

A harminc évvel ezelőtti megkövült: mert ma is ez a helyzet, sőt!
Hahotás, petőfis, patópálos a befejezés. A zsánerkép itt lesz legtökéletesebb.

„nyugodtan éldegélek
nem bánt senki
ki merne ellenem
szót emelni?"

Már tán hibbantnak is hiszik. Kedvére beszélhet, szájalhat, onthatja mondatvonalait az udvarán, a zsványtanyán. Ki törődik már vele!

Fojtott, de fortyogó gög van a tettetett tárgyilagosság mögött. A zsánerkép hőse bármelyik pillanatban képes lenne felugrani és megöklözni a „harmóniáját” háborogató betolakodót.

Nagy művészi erőt, esztétikai értéket hordoz a vers formai több- illetve sokarcúsága. A groteszk álnagyítás, a hiperbolikus fricska „zsványtanyás” szabad hőse korunk hőse, egy saját érdekeit érvényesíteni nem tudó „zokogó majom”.

Szeretném kiemelni a ciklusnak címet adó verset is, mert sűrített, pontos nyelve kíméletlen diagnózist állít fel az oktató és az oktatott viszonyáról. A *Ki kicsoda?* 1977-ben keletkezett.

Már a nyitány visszás:

„X-professzort kerestem a szobájában
ahol Y professzor rivallt rám”.

A tárgyalásban az undor levezetése, kiírása következik:

„Vetélytársa emberének nézett?"

Végül a befejező csattanóban bekövetkezik a személyes kiszolgáltatottság bevallása:

„Osztályharc ez, s mi ellenfelek vagyunk
tudván egymásról, ki kicsoda.
A bökkenő csupán az, ő dönt
sorsom felől.”

A *Ki kicsoda?* olvastán óhatatlanul megfogalmazódik bennünk is a kérdés, ma a multik dáridója korszakában milyen tér nyílik meg a szegényember gyermekének küzdelme előtt.

Mintha csak erre adna választ a *Ki kicsoda?* ikerverse, *Az idomítottak* a könyv másik oldalán. Ez is az elhatárolódás és kijelölés verse. Csak még vitriolosabb. A következő év, 1978 termése.

Először elhangzik a tétel kimondása, s rögtön utána az indoklás:

„Nem akarnak ezek semmit
csak pénzt
mert a Pénz az istenük”.

Aztán ennek a következményét jelzi, a pórázon tartás állapotát, a romlótök-létet:

„szolga-illedelmesek s puhák
Mintha romló tökbe bökném ujjam”.

A költemény büszke elutasítással fejeződik be, s némi reménnyel:

„Ők az idomított új nemzedék
a büszkén-betörtek
törtető serege
Mikor lemondok
a rólam lemondókról
törvényt-tagadó kivételnek
tudom magam
kinek talán
a jövőn sem kell osztoznia”.

Ez a ciklus tartalmaz még egy prózaverset is. Ez *A kivégzett többes szám*. A „zsványtanyán”, Leányvárott írta 2005. október 15-én.

A költő elhatározza, hogy körülnéz a világban (azaz Esztergomban). És mit lát? Azt, hogy a változás könnyörtelen. Egyes dolgok elévülnek, önmaga leépül, az elvesztett fiatal nemzedék különválik tőle. Megszűnik köztük a kohézió. Az utak elváltak már. Megszűnt a közösséghez való kötődés: „A többes számot időközben kivégezték.” Tehát a madáchi hangulatot továbbgondolva: nincsen már „mi”. Egyetlen közös, de egymástól függetlenül létező érzés van a költő és a fiatalok viselkedésében, az, hogy dühösek valamire: „A sodró és sodródó dühöket persze értem. / Tőlük pendülök, hangolódok.”

A *Régi és új kortárs vakoknak* ciklus címadó verse egy aprócska gyöngyszem. A kis epigrammában a költő egyszerre vallja meg a rokonságot (hozzátartozást vagy hozzárendelődést) és az alázatot a művészet iránt. De ő nem kételkedik, nem kérdőjelezi meg a nagy mester, József Attila zseni voltát.

Régi és új kortárs vakoknak

„Semmiel sem volt
különb nálunk.”
(Hajnal Gábor: 1963.)

Kétezer-három Költészet Napján
fűzbarka vagyok József Attila
kopott, sárba taposott kalapján.

Sárándháza, 2003. április 11., péntek

A *Lárium-fárium, kell a legendárium, nekem: a Körmenidiárium!* (2005) című versben felhorgad Sárándiban a barát és a költő dühe, mert úgy érzi, hogy költőbarátja még nem kapta meg a neki megfelelő és kellő méltatást, még nem tárták fel embersége

és művészete igazi értékeit, a barátja emlékével visszaélnék, eredményeit meghamisítják:

„Nő a hamuka: szirdarja,
kamudarja.”
„Mész az ESŐ sorja között,
de meg nem ázol...”

Ebbe a ciklusba tartozik a *Sorsjáték* (2005) is. A magyar egészségügyi állapotok közepette vajon hány közeli és távoli rokona, barátja, ismerőse ment már el mellőle, mire megírta ezt az emlékeztetőt, mementót. Epigrammaszerű rövidvers. Éppen a fukar egyszerűségével, szótlanságával fejt ki döbbenetes hatást. Van egy elégikus és egy ódai része. A változás, a fejlődés dialektikus folyamatában (körforgásában) a pusztulást végül egyfajta prosperitás követi. Az elmúlás és születés törvényének keserű tudomásul vétele, megértése ez a vers. De inkább – hiszen a magyar glóbuszon vagyunk – a halódás, a haldoklás a hangsúlyozott benne. A könyörtelen halál közeledésének jelei, főnevei súlyosan és idegenül kopognak egymás után, egymás alá, pontosan ötször. Az ötödik megpecsétel. Ige nincs is a versben. Mégis csupa fokozás, csupa dráma a vers. Ebben a „neoszecessziós” halálversben kíméletlen, hátborzongató a nyers igazmondás.

Sorsjáték

Kardiológia.
Urológia.
Proktológia.
Urna.
Kolumbárium.
Herbárium
a testünkkel
trágyázott
föld színén.

Sárándháza, 2005. VI. 12.

A soron következő *Pepita kutyafülek* 1-21. ciklus bizarr, különös-furcsa, szokatlan bölcsességeket tartalmaz. Ezek hol tragikusak, hol komikusak.

6. Kontinensközi igeidők

„Elvész az ország,
ha kihalnak az aszkéta szívek.”
(Ady)

Kihaltak.
Elveszett.

8. Tücsökkirály

Ajtóm alatt beosont
a tücsökkirály.
Nagyon akart közölni valamit,
de kommunikációs
zavaraink voltak.

A *Hiányuniverzum* című ciklus *Első verstársulásában* négy szerelmes vers olvasható. A költő ide helyezte a kötet legkorábbi versét, a *Szerelmes delfinet* (1967) és a legkiemelkedőbb, még a *Birtokviszony*nál is érdekesebb „elégikus dalocskát”, az *Emlékek sorfala előtt*t.

A rendkívüli szigorúsággal szerkesztett kötetben elfoglalt helyére maga a költő, Sárándi József hívta fel a figyelmemet. A vers 1968-as születésű. Talán Juhász Gyulá-san, talán Krúdy Gyulá-san rezignált intonációjú. A szép elsiratása.

- Tudod, mi volt 1968-ban? - kérdezte tőlem a költő, mikor este telefonon felhívott.

- Tudom.

- Tudod, hogy a szerelmes ciklusba felvett egyik versem milyen sikeres lett, politikai áthallás lett a felvidéki magyarság körében?

- Mi a címe?

- *Emlékek sorfala előtt*. Szamizdatként terjesztették egymás között.

Tudjuk jól, hogy 1968. augusztus 20-án (az alkotmány és a kenyér ünnepén) szovjet, magyar, bolgár, lengyel és kelet-német csapatok vonultak be Csehszlovákiába a „prágai tavasz” elfojtására. .

Nos, ez a négy versszakos mű két- illetve háromütemű nemzeti, azaz magyaros verselésű.

Már a sorok szótagszámai jeleznek némi zaklatottságot: 9,8,10,8 - 9,9,9,8 - 8,8,8,6 - 8,8,8,8.

Ha pedig a sorokon belüli ütemegységeket megkeressük, illetve azok szótagszámaint megszámloljuk, akkor rögtön látni fogjuk, melyek azok a „kiugrató” sorok, ahol megzökken a vers zenéje. Ahol eltérés van a megelőző versszak megfelelő sorainak egységeitől.

Ezek:

„csillaghullós / augusztusi / éjek” (4,4,2 szótagszámú ütemegységek)

„Piros sajkák / úsznak a vízen” (4,5)

„gyűlnek köréd / ficánkos / fények, (4,3,2)

bongnak a / mélység / gongjai. (3,2,3)

Nem halparádé / készül itt, (5,3)

gyászolni / gyűlik a / folyó, (3,3,2)

a sírás / partjai / között (3,3,2)

csönd-himnusz / hallható. (3,3)

Emlékek / sorfala / előtt (3,3,2)

vonul a / búcsú-fájdalom, (3,5)

mossa a / lélek / faltjait, (3,2,3)

Téged mos / belőle, / hagyom.” (3,3,2)

Mindösszesen csak négy sor van az egész költeményben, amit kihagytunk: az 1., 2., 4. és a 6. sor.

Ezek lehetnének a semlegesek:

„Harmonika sír / az ifjúságból, (5,4)

folyó hozza a / dallamot” (5,3)

„hintik belé a / fénymagot.” (5,3)

„pipacs-ruhádnak / fodrai.” (5,3)

Azt látjuk tehát, hogy a magyaros vers zenéje „háborog”. Ezt a belső zaklatottságot csak fokozza az xaxa félrímeltetés. Az alig zabolázható forma valami alig leplezhető tartalomról árulkodik.

A vers szerkezetileg jól elkülöníthető két részből áll. Az alapsötétség és az alapszend ellenére a vers első fele még hang- és fénydús: – ha csak képzeletben is – „harmonika sír”, „csillaghullós (...) éjek”, „fénymagot”, „Piros sajkák”, „pipacs-ruhádnak”, „ficánkos fények”, „bongnak”, „gongjai”. A vers második fele a „Nem” tagadással kezdődik.

Itt már csak egyetlen hanghatás van, a „sírás partjai” de az is inkább csak a csönd, pontosabban az ember érzékei által átminősített „csönd-himnusz” által érzékelhető. A színhatás végleg eltűnik: a kép teljesen kiszürkül. Valami egyetemes siratás lesz úrrá a versben.

A harmonika szomorú hangja a múlt ifjúságából sír fel. A „csillaghullós augusztusi éjek” kifejezés a szomorúság toposza. Ha a verset egyszerre érezzük szerelmi dalnak és politikai allegóriának is, akkor az „augusztusi éjek” már bekattintják a politikai allúziót.

A második versszakban hosszabb látomásként tárulnak elő a múltból – de csak jelzés formájában – a kedves (akár a személy, akár a forradalom) pipacs-ruhájának fodrai, amint piros sajkákként úsznak. A piros, a pipacs-ruha egyaránt színe a fiataliságnak és a forradalomnak, tehát a politikai utalás továbbra is él. Azonban kellemetlen, bántó fény- és hanghatások érik el a piros színt: „ficánkos fények” veszik körbe, és hozzá mélybe húzó gongok bongnak.

A vers második felében a nyárközépre utaló, tisztavirágokat kísérő halparádé helyett minden elkomorul, gyászba vált. Az „Emlékek sorfala” egyaránt kapcsolódhat a személyhez vagy a „prágai tavaszhoz”. A „búcsú-fájdalom” az elmúlást, a keserű lemondást jelzi. A „lélek foltjai” kifejezésben ambivalens módon keverednek az örömteli vágyak és a kapott halálos sebek érzetei. A „lélek foltjai” a „Téged” metaforája. A személyes névmás nagybetűsítése a nagyságot, az áhítatot jelzi. Azt, hogy *Valaki* vagy *Valami* volt a távozó, akit elsiratunk. Az utolsó versszakban már nincsenek is tájelemek. A vers itt válik teljesen és kizárólagosan személyessé. De egyszerre egyénivé és egyetemessé.

Íme, így válhat egy Sárándi-írta szerelmes vers a politikai szabadságvágy allegóriájává, emlékművévé. Remekmű ez a költemény!

A *Fragmentumok 1-17.* darabjai mindent a fonákjáról szemlél(tet)nek: fintor, fricska, irónia, jópofaság, különleges észrevételek a mikrovilágunkról. A szellemi játékok, képtelen, nonszensz érzékletek, riadalmak, miniatűrű gyűjteménye ez.

A *Sercli* szellemes bravúrja abban áll, hogy éppen a túl kevés információ tornáztatja meg az agyunkat.

Sercli

„Aludttejben fuldoklik
a püspöklila plüsselefánt.”

Először a látvány szintjén fogható fel ez az enigma. A talány megfejtése eszerint: a kenyér vége olyan, mint a fuldokló püspöklila plüsselefánt. Tudniillik a fuldokló püspöklila plüsselefánt a sercli, a kenyérvég metaforája. De a rejtvényt át lehet vinni valamiféle cinkos, kárörvendő, gonoszkodó azonosítással valamely nekünk nem tetsző személyre is. Jól megjárta: valaki olyan, mint az a plüsselefánt, ami az aludttejben fuldoklik. Így lesz a fuldokló plüsselefántból az úrhatnámság metaforája.

Az *Ezek itt* (2005) című elmélkedésben a porta gazdája aggódik, és érzékleteiben egy sajátos, mondjuk úgy, hogy „neoszecessziós” egzotikum má vált mű-világ nyomasztó-riasztó jelenlétéről tudósít.

A *Ligetünk* (2005) a *Birtokviszony* méltó párja, kiegészítése lehet akár: közel harminc év távlatából. A porta gazdája már öregedő, és ingerlékenységével éppenséggel arról riadozik, hogyha már minden elhagyottan, vesztesre áll a természetben: egy váratlanul megjelenő garázda sárgarigó füttye miatt, a titokzatos kertben „Kifogja szeretni édes kis angyalomat?” Filozofikus prózavers. Ha a kert, a természet nyugalma, harmóniája egyszer megbomlott, következésképp nem bomlik-e meg a gazda, az ember nyugalma, boldogsága.

Remekül erősíti fel itt is (máshol is) Czirok Ferenc grafikája a szöveg érzésvilágát, naiv-természetes és túlfinomult-modern „szecesszióját”.

A könyv legutolsó verse szabad vers. Az *Egy analfabéta magyar világproletár bevallása* (2006. február) a címe. Már a cím létrehoz egy asszociációs bázist. Miért analfabéta? Miért világproletár? Miért bevallás? Kikkel kollaborál? Valamilyen adósságnak a bevallása következik? Vagy egy elítélt bevallását olvassuk?

A vers imitációval, szerepjátszással kezdődik. A költői én álhülyének tetteti magát. (Hašek *Svejkje* is csinált már ilyet a világirodalomban!) Azért teszi így, hogy szabálytalanul elmondhassa igazát. A középkorban is sokszor a hülyéskedő bohócok mondták ki az áment!

Íme az első hangok:

„anyanyelvemet is törve beszélem
nem vagyok tisztában a helyesírás szabályaival”.

Walt Whitman-es őszinteséggel, lávaszerűen ömlik ki belőle az önvallomás:

„ki ez a borotválkozás közben rám meredő rossz arcú férfi
ki egy lángelme hasonmásaként
naponta talpra áll és búskomoran is dolgozik
mániákus őszinteségeért
számtalanszor szitává lötték a lelkét
mégsem tudja abbahagyni az igazmondást
a kolduspénzt sem hozó ars poeticát
mikor Isten visszfényétől kitisztul borgőzös feje
szövegére az ítélkező tanácstalanok is odafigyelnek
első gondolatuk hogy elintézzék
szemükben szálka pusztá léte merő szemrehányás
ám ha szakadékba löki valamelyik tökéletlen
Jahve onnan is kivezényli”.

A könyvben mindössze két vers keletkezett az idén, 2006-ban. Ez az egyik. A másik ennél jóval rövidebb és tömörebb, az *Üzenet a kegyosztóknak*.

Üzenet a kegyosztóknak

Nem volt kenyerem a hízelkedés.
Dagadtra pofozták lelkem arcát,
mégsem idomultam.

Vénségemre hasonuljak?
Be is baszna.”

Leányvár-Sárándháza, 2006. I. 17.

Hiszen a „szegénylegény” plebejus költőt hazájában, a már „alig-országban” felbőszítik a gazdasági elithez és a hatalomhoz el- és átpártolt „hazug” értelmiség elkötelezett, „idomított”, silány, hitvány „hízelkedő” árulásai...

Nos hát, Sárándi József itt van, köztünk van. Sárándi József még tartja magát. Nem néz se jobbra, se balra, de mint „magányos vándor”, plebejus költő, Isten proletárja – folyton lázadva, egyre keserűbb őszinteséggel – egymaga halad tovább rég, negyven éve megkezdett költői útján. Úti batyujából, kenyeres tarisznyájából most is kibontott nekünk az asztalra egy szakajtókendőnyt, negyven éve terméseiből hozva, ismét egy jó falásnyit, hogy hátha megéheztünk már mi is az „igaz” szóra!

Karcag, 2006. július 2–5.

KOPPÁNY ZSOLT

A zsellér arisztokráciája

1981-ben ugyanúgy megremegett a kezdő költő lába, mint annak idején a *Nyugat*-hoz bekopogóé. Íróvá avatódni. Ez volt a *Kortárs*-ban a megjelenés. A Lipótváros falusiasan csöndes, Dunára bambuló, klasszicizáló házsora a Magyar Tudományos Akadémia fölött rejtett és rejt ma is egy oda nem illő valami szürke betonkockát, valami lakótelepi ridegséget. Messziről, mint a ragyogó kirakat-fogak közé beillesztett próbakorona, melyet majdcsak kicseréli egyszer a fogorvos a hibátlan porcelánra. Ebben a fura modernizmusban mégis volt valami megkapó, de már odabent. Félkörben kapaszkodó lépcsősor fagömbökben csúsztatott vastag kötélkorláttal. Odafönt székelt az *Élet és Irodalom* szerkesztősége. A földszinten a *Kortárs* és a *Nagyvilág*. Jobbra, külön kis kuckóban a versrovat, gazdája, ha az ember ebédidőben járt arra, vígan falatozott, előtte gyűrött papíron szalonna, kenyér, paprika,

paradicsom. Dús hajkorona, vastag szemüveg, kíváncsi, kedves tekintet. *Takács Imre* fogadta az ifjút. Ül csak le, kérsz egy katonát? Na! Bort. Hazai. Semmi pancsolás. Elhárító mozdulatok. Amire csak annyi volt a válasz, hogy magyar író az iszik, micsoda dolog ez a megbocsáthatatlan absztinencia! A pályakezdő meg csak nyelt egyet, hogy mester, térjünk át a versekre, mert most az a legfontosabb. Úgy nézett Takács Imrére, mint egy gyönyörű nőre, mert ha megjelenik az az átkozott, ötször átírt, agyongyötört vers a *Kortársban*, az olyan, mint a szerelem, kitör az összes boldogsághormon és gáta szakadnak. Addig azonban csak kívánjuk a nőt, méricskéljük, de ez a nő túlságosan is nyugodt, ez a nő férfi és költő is egyben, ami nem egészen magától értetődő, de minden hímnemúsége ellenére gyermek. Fiókjában meg ott lapul a kézirat, de kit érdekel, a falatot le kell nyelni, leöblíteni a jó kis hazaival, a kezdő meg csak várjon a sorára. Fölszikkasztott volna Kosztolányinak ez a sora is: „mily kézirat volt fontosabb tenéked...”, de nem, mert nagyon is fényes volt a nappal, és ez a kozmoszba tekintés egy ötven éves nagy író haldokló sóhaja. Csak várni. Várni. Szerényen. Pedig az idősebb költőtárs szavai is eszébe jutottak: – Fiatal vagy. Még nincs mire szerénynek lenned!

Költőnél huszonhat év lényegében középkorúság. Bár vannak kivételek. És ebben a pillanatban Takács Imre akkurátusan összegyúrta a papírt, egy morzsa el nem hibbant. Bort töltött, de nem ivott, csak maga mellé tette, ki tudja, mit hoz a szükség. – Ezt. Ezt a verset lehozom. – És két hónap múlva ott fénylett mű, a *Kortársban*, amolyan félhosszú költemény, de egész lapot betöltő. Ekkor teljesült be a szerelem. Költő vagy! Pedig dehogy voltál az! Takács Imre volt a költő. És maradt haláláig. Az aktív. Azóta más utakon, de vissza-visszatér. „Egy életmű lezárulása után viszont mindig föl kell venni a harcot a legnagyobb ellenféllel, a feledéssel” – írja *Bakonyi István* vadonatúj, Takács Imréről írott kismonográfiája utószavában. Hogy mennyire lesz sikeres ez a harc, megjósolhatatlan. Mert így folytatja: „S ez alól a legnagyobb léptékű életművek sem kivételek!” Ezért teremtette az Isten *János* *Zoltánt* és küldte a Nyírségbe, hogy öröködjön a strázsán. *Kalász László* és *Ratkó József* máris visszatértek a köztudatba. A kérdés már csak az, meddig maradnak, meddig lesznek szelíd kísértetek, és mikor kell visszatérniük – odaátra. Ha átmenetileg is. Mert az életművek leválnak szerzőikről, és a föltámadás csodája napra nap megeshet. *Bakonyi István* Székesfehérvár és környékének őrizője. *Tamás Menyhért* után *Bella Istvánról* írt monográfiát a Balassi Kiadó sorozatában. És könyvében meg is jegyzi, hogy *Bella* még élő szerző volt, az életmű még alakulófélben, de milyen más olyasvalakiról írni, mint Takács Imre, aki már nincs köztünk 2000-től lényegesen általánosan, mint – valljuk be nyugodtan – versei által. A versek sohasem halnak meg. Ellentétben írójokkal. Legföljebb tetszhalottat játszanak a művek. Exhumálásukhoz nincs szükség ÁNTSZ-engedélyre...

És jelen van az emlékeinkben. Azokéban, akiknek még mindig nincs mire szerénynek lenniük. Akik emlékeznek azokra a régi, nem túlságosan szép időkre. Amikor is Takács Imre egyszerre csak eltűnt a *Kortárs* versrovatának éléről. Hogy önként és dalolva, vagy némi rásegítéssel, e sorok írójának nincsenek halálpontos információi. Csak arra emlékszik, hogy vége volt a *Kortárs*-béli publikációknak, véget ért egy álom, a boldogsághormonok fölszívódtak és eszkalálódott a folyamatos, előregyártott szenvedés. A „retúrversek” korszaka. Ment a vers és már jött is vissza. Hogy csiszolni kolléga, csiszolni! De az Ég megadta az újabb találkozást.

Egy másik mester, *Zolnay Vilmos*, aki hetvenévesen, feleségével együtt az önkezdő halált választotta, a prózaírás felé is kacsintgató költőpalántának azt javasolta, hogy egy jó dolog létezik – Kukorelly Endre kifejezésével – a *komonizmusban*, s ez a Művészeti Alap. Oda kell bekerülni. Igen ám, de ahhoz Írószövetségi tagság igényeltetett, ahhoz meg legalább két kötet. Az esély: nulla. Márpedig meg kell próbálni! Nyugdíj, és a híres-nevezetes Szigliget! Fillérekért abban a csodálatos kastélyban és arborétum-kertjében. Fiatal házasként aztán eljutni a Balaton-felvidékre nászút címén... De be nem engedtek. Nincs beutaló, kérem, tessék odébbállni! És Takács Imre, mintha a semmiből. Egyszer csak ott termett. Ővele aztán beleláthattunk a titkos írói élet valamennyi zezzugába. Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes-mámorban, meg a nagy nyugatosok varázslatában élve – utólag megvallva –, az ember nem olvasott Takács Imrét. Ő volt a szerkesztő. Hogy mit írt, hogyan élt, erről semmit sem tudott a pályakezdő. Csak sorstársától hallotta, a másik verseivel-bombázótól, hogy ez a Takács még kosárfonó is volt! És akkor itt hever ez a méretes kötet, nemes borítóval. *Tükre a csillagoknak*. Tele gyöngyökkel tele aranyporral. A székesfehérvári Vörösmarty Társaság jóvoltából. Bakonyi István, ahogy örködik. A sokak által magárahagyott strázsán. Szinte egyszerre a verskötet és a kismonográfia. Hatalmas löket, mely félő, hogy az oly divatos, és ma már nélkülözhetetlen marketing nélkül nem jut el – legalább az iskolákba. „...kortársai már részei az iskolai tananyagoknak, míg ő még mindig nem, bár tisztában vagyunk azzal, hogy napjaink irodalmának milyen szűk tér jut az oktatásban. Ha alapos műelemzésekről nem is lehet szó, az azért fontos volna, hogy egynéhány Takács-vers szóba kerüljön az érettségi vizsga előtt álló diákok magyaróráin.” Az elhagyott strázsák őrei nem olyanok, mint a katonák. Kellőképpen naivak. Ezért is bírják erővel, szusszal. Mert amit Bakonyi elvárna, az teljességgel lehetetlen. Mégis hisz. Mert hit nélkül az őriző belehal a küldetésbe. De így folytatja: „...életműve kiválóan összevethető kortársaiéval, azokéval, akik 1945 után mélyről jöttek, s a »fényes szellők« szellemiségét hozták a legújabb magyar líra világába. Ugyanakkor szinte mindannyian megjárták a poklot azután, hogy hittal álltak az új világ szolgálatába. Hamarosan azonban tapasztalniuk kellett a diktatúra következményeit, a becsapottság, a szellemi megalázás számos megnyilvánulását.” Pontos láttelelet egy korról, ahol a kvázi közösségi lét meggyilkolta az individuumot. De kik is voltak a kortársai? Takács Imre 1926-ban született Rábasömjénben. Korosztálya nagy költői, *Nagy László*, *Juhász Ferenc*, és a később érkező *Csoóri Sándor*. De *Csanádi Imre* is. Meg *Simon István*. A bartóki vonal, a népiségből merítő költői forgószél kiapadhatatlan táplálói. Takács Imre legnagyobb állami kitüntetése a József Attila-díj volt. Furamód a diktatúrában ennek a díjnak még volt értéke. A már régen Kossuth-díjas szintű Nemes Nagy Ágnesnek *A lovak és az angyalok* című kötete a korabeli könyvhéten papírszalaggal átkötve állt a könyvhalmok előtt, hirdetve: a költőnő József Attila-díjas!

Takács Imrét persze nem érdekelte az ilyesfajta elismerés. Magányos volt. Így ír *Poeta benedictus* című prózakötetében: „Úgy emlékezett anyám, szerda volt. Mácsikot gyúrt. Akkor még János bátyám házában laktunk, amit a három Takács egymás mellé került és cserélt telke közül a János bátyáméra épített öregapám... Én nálunk az ötödik voltam, de előttem hárman meghaltak. Így a bátyám öt évvel volt idősebb nálam. Gondolom, hogy a magányosságra való hajlamomban ez közrejátszott.” *A magány klinikájának* háromsorosai így futnak ki a semmibe: „Kettős értelmű napsütés

/ Fölfoghatatlan kikelet / A nyár még túlvilági // Hol vagy te lucskos őszi rét / Futottam mint aki vesztett / Békémet megtalálni // Röptettem akkor madarat / Aki a szívembe csípett / A madár visszaszállt rám // Fekszem a mennyezet alatt / Iszom a citromos vizet / A magány klinikáján". Édesanyjának is szép emléket állít, alapos, kemény faragvány *A lenyugvó nap* című hosszúvers, melyből elég idézni az első két versszakot: „A csodás akarat fája kicsavarva. / Kiszakadt gyökér a lába, / fekete harizsnyában. // A keze megtört virág, / kifoltosodott szírom-csomó. / E földre megjött az ősz, / betakarította a szenvedést.” Itt még alig érzékeljük azt a Bakonyi-féle megjegyzést, hogy Takács Imre „nehézkés” költői nyelven írt. A legtöbbször a poeta doctusra mondaná az ember, hogy olyan – nehézkes. De Takács Imre? Bár ha összehasonlítjuk Nagy Lászlóval, semmiképp sem nevezhetjük par excellence poeta laureatusnak. A kétféle költői „odafordulásnak” valami különös kevercse a Takács Imre-i költészet. Dalversei inkább „koszorúsak”, mint a modernizmusba hajló, meggondolt művei. Ez a zsellér arisztokráciája. Még akkor is, ha ő maga már egy másik világban érett felnőtté, de első kötetének címe nem véletlenül: Zsellérek unokája, 1955-ből.

A posztmodern úgynevezett szövegirodalmi tobzódásakor, a nyolcvanas évek második felében a költő ódivatú, lejárt lemezzé változott már akkor is, ha kötetét fejezetekre osztotta. Az meg egyenesen hányingerkeltő volt, ha apjának-anyjának verset ajánlott, róluk írt, in memoriamot, vagy hommage-t. Takács Imre, aki négy- szemközt azt mondta egyszer, hogy elég a nyavalygásból, olyan verseket kell írni, amiben ott lüktetnek az atommagok, mert ez már egy másik világ. Ő maga azonban szép emlékműveket állított mindkét szülőjének, nem is egyet. A válogatott versekben van egy egész ciklus, ahol megidézi a művészi „rokonságot” is. Berzsenyi és Babits, Picasso és Giacometti, Bartók és Henry Moore. Kassák is. Alig ismerünk költőt e hazában, aki ne tisztelgett volna a nagy elődök, ritkábban kortársak géniusza, talentuma előtt. De Takács meg tudja mutatni azt is, mi a valódi modernség, és annak esszenciája: „Hiszen új lett a fészek és új a tojás, / kívülem kocsonyásodik az új csíra-agy, / ellenem szegül, nélkülem szerveződik, / ami bennem is vágy, akarat, / s lasszót hiába dobnék a radar-boronára, / amíg az a lakható eget boronálja –/ kút leszek, felezője a kinti és benti mozgalomnak, / s mint kutak vize: lényege önmagamnak, / tükre a csillagoknak.” Ez a kötet címadó versének utolsó szakasza. Az Apokalipszis megszelídített variánsa. Meg sem próbált Juhász Ferenc után lépkedni. Mert alapvetően lírai alkat. Akinek legvadabb invocációja is – ugyan görcsös – de gyermeki sikoltás. Hiába a robusztus *A férfi tánca* virtuskalandja. Az ilyen versszakok: „Sokezer millió éve / kívánkozom erre a mozdulatra. / Most az inaim erősek, tébolyítón zendül a zene hangja. // Ujjaim úgy mozognak, / mintha még a körmöm is értené ezt a ritmust. / Távoli zenekar szól, / számat sem kell kitátanom rájuk; no, cigány, húzd!” És az utolsó sorok ebből a hosszúversből: „S ne törjön többé szálka / az ifjú lábba, / ne fájjon a hűtlenhez hűtlen / szív szúrása. / Legyen szabad, / veletek együtt lépő / férfi tánca.” Mindezekről függetlenül, Takács Imre óhatatlanul arisztokrata. Nem genealógiai szempontból. Bár ki tudja? Nem véletlen, hogy Törőcsik Mari egyik tévéinterjújában megjegyezte, *Soós Imre* ez a mindössze huszonhét évet élt színészseni – arisztokrata volt. Elárulták a mozdulatai. Olyan mélyről érkezett, mint Takács. Nem tudjuk visszafelé fölfejtetni a hetediziglent. Főképp akkor nem, ha mindez az Isten akarása. És ne feledjük.

A költő: teremtő. Mint minden művész. Igaz, csupa kisbetűvel. És csakis így lehet analóg *Simone Weil* maximájával: „Isten mindenható, mert ő a Teremtő. A *Teremtés lemondás*. (kiemelés tőlem, K. Zs.) Ő mégis mindenható abban az értelemben, hogy lemondása önkéntes: tudja és óhajtja a következményeit.” Istennel szemben a művész is ugyanezt teszi, de biztosan nem tud semmit. Csak érez. A zsigerek mélyén. És állja a következményeit. Amelyben nincs sok köszönet.

„Aratáskor nemcsak a kivételes életpillanatot örökíti meg, hanem a lét alapjait biztosító kenyérről versel”. És Bakonyi idéz ebből a költeményből, és rá kell jönnünk, hogy a költők egyetlen közös „meta”-DNS-láncon függenek, esetünkben egy nagy előd, a Nyugat első nemzedékéből már írt hasonlót úgy, hogy nem tudhattak egymásról, bár Takács olvashatta, de ennek esélye egészen minimális, gyakorlatilag számszerűsíthetetlen. „Vágtam tovább a sovány rendet, / a kalással hullott az álmom. / Vigyorgott a nap a kaszámon, / s nem küldtek szellőt a kertek.” *Juhász Gyulánál* meg: „hull a hó és álmom hull a hóban.” Két gyönyörű festmény, az egyiket a nyár fűti, izzítja, a másik pedig fehér, mint a halotti lepel.

És közelébe ér, tudtán kívül, egy olyan költőnek, akinek verselése valóban arisztokratikus, de a barát *Maár Gyula* szavaival „olyan igénytelen volt, akár a kecske”, s akinek a szájából hatalmas dicséretnek számított, hogy őt, a neves filmrendezőt kiváló intellektusnak tartotta. Takács Imre *Babits* című versében ér ehhez a költőhöz, szinte észrevétlen. „Elnémulok majd / megfulladok / emberből ez maradtam / fájó torok // kezetlen-lábatlan hős / egy gondolat / bűneimért a szavak / irgalmaznak.” Ez a költemény első része. A „kezetlen-lábatlan” kép így jelenik meg a pályatársnál, akit *Pilinszky Jánosnak* hívtak. „Mint tagolatlan kosárember, / csak ül az idő szóttalan, / nincs karja-lába már a vágynak, / csupán ziháló törzse van.” A *Mire megjössz* dübörgő futamában a végtagjaikat veszített katonákat jeleníti meg *Pilinszky*, akiket „csak úgy”, fölakasztanak a vonaton a kabátok helyére, a kampókra. Dermesztő performansz. Az immáron klasszikus költőtárs jóbarátságba keveredett Takács Imrével, mivel 1981-ben bekövetkezett haláláig igen gyakran fordult meg Székesfehérvárott, mert itt élt-él unokaöccse, a volt múzeumigazgató, *Kovács Péter*. Ennek állít emléket Takács Imre a címadó írással. Poeta benedictus. Lám, túl a tudós- és a koszorús költőn, megjelenik az *áldott* is. Telitalálat. *Pilinszky* áldott volt, a neokatolikus költészet világnagysága. *Mauriac, Bernanos, Claudel, Max Jacob*. Hozzájuk mérhető író. Mert írt prózát is. Esszét. Halhatatlant. A homlokegyenest más indíttatású költő, Takács és *Pilinszky* jól megvoltak egymással. Halálban gyökereztetve mindketten. Az ital jótékony átmenetisége nem oldhatta azt, ami eredendően tragikus. Jogosan írja Bakonyi István, hogy Takács Imre írásától a *Pilinszky*ről kialakult kép lesz-lett teljesebb. Benedictus. A mise állandó, legtöbb esetben az ötödik tétele - ahol a szöveg kezdőszava is egyben. Mennyi misztikus kód. Ötödik seb is akár. Ha a művészet szakrális, márpedig az, akkor viszont semmi csodálkoznivaló nincs abban, hogy a hangsúlyozottan „istenes” *Pilinszky*, és az elfedő-fölvillantó Takács Imre barátok lehettek. Áldottak voltak hát mind a ketten. És áldott az emléküik is. Takács Imre megverseli a jóságot, *Pilinszky* nem írt volna hasonlót, legföljebb szóban közölte volna: „Jó ember szeretnék lenni, / akarok is már az lenni. / És aki jót tesz jó által: / megérdemel egy pohárral.” És ennél többet nem is vár el. Nem kér cserébe. Ez a vallomás bőven elegendő Jézusnak, hogy Takács Imrét is maga mellett tudja a paradicsomban. Meg is köszöni, előre. *Tisztelgés*

Isten előtt. Az első két sor így hangzik: „Tisztelgek a teremtő isten előtt, / poharát feltöltöm borral ismételten.” Bor és vér. Kétsorosok ömlenek szakadatlan. Az utolsó három mint bőr a bőrhöz, megérinti a megérinthetetlent. „A bikavér vörös, majd feketedő. / A kés az asztalunkon tövig rozsdá. // Valami acél-kapu mégis ragyog, / valami gyenge kórus szól azértis! // Vérzik, teremtő isten, a homlokod. / És foszló ingem alatt vérzek én is.” Az isten – kisbetű. Ez is jelez valamit. A kételyt? Vagy éppen a bizonyosságot? Hogy az isten mi magunk vagyunk? A költő nem tárja elénk. Titka marad. Hinni is meg nem is. Valami ilyesmi. Mert a magány szorítja, nem ereszti. És akkor hiába minden imádság. „Valami történik velem – / nem tudok odafigyelni. // Nem a remény vagy félelem / akar emelni, leteperni – // a pőrén kattogó idő / éli föl, aki maradtam. // Ritka perc, ha életem / törvénye mégis visszapattan.” Ezek a sorok az igazi Takács Imre-i magánysorok. Valami örökös szorítottság az idő által.

Van-e a Takács Imre-i költészetnek végső tanulsága? *Ars poeticája*? Kell-e ilyesmit keresnünk a válogatott kötet lapjain? *A fejszével ütött harangok* című poémája talán ideillik.

Bűnöm a hallgatás volt,
néma tűrés.
Aztán a kondulás volt,
keserűség.
Végül az értelmetlen,
ronda lárma –
a fejszével ütött harangok
jajgatása.

Meg kell őrizni ezt a költészetet is. És ez nem holmi apológia. Mert mögötte van, ott dereng az aranyfedezet. Ha én volnék a kultuszminiszter, a nagy megszorítások idején is szétosztanék akár ingyen minden valamirevaló monográfiát, legyen az kicsi, vagy többszáz oldalas, hogy karnyújtásnyira legyen a magyartanárok polcain. Köztük Bakonyi István eddigi kismonográfia-trilógiáját is. Ha már nem olvasnak verset a diákok, a tanár mesélhet a költészetéről ezen könyvek által.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Takács Imre (2006): *Tükre a csillagoknak*. Székesfehérvár: Vörösmarty Társaság.
Bakonyi István (2006): *Takács Imre*. Budapest: Balassi Kiadó.